

TISKOVÁ ZPRÁVA

Praha 9. října 2023

Akademie věd ČR
Národní 1009/3, 110 00 Praha 1
www.avcr.cz

OBČANÉ ZEMĚ NIKOHO. VYCHÁZÍ KNIHA O UPRCHLÍCÍCH A POHYBLIVÝCH HRANICÍCH STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPY 1938–1939

Tisíce židovských mužů, žen a dětí živořili na hranicích středovýchodní Evropy. Bydleli a přespávali v lesích, močálech, opuštěných domech i lodích – v zemi nikoho. Zpět do země, kde byli občany, nesměli. Do té, kam měli ve spěchu namířeno, také ne. Dějiny zemí nikoho v krátkém, ale intenzivním období 1938 až 1939 odkrývá kniha Michala Frankla. Nucený pobyt Židů v zemi nikoho ještě před začátkem druhé světové války je dodnes historiky nedostatečně probádán. Podle autora knihy je to zásadní moment dějin holokaustu, podobně jako anšlus Rakouska nebo křišťálová noc v Německu.

Kniha *Občané země nikoho. Uprchlíci a pohyblivé hranice středovýchodní Evropy 1938–1939* představuje kompletní analýzu země nikoho na konci třicátých let 20. století, a to na půdorysu čtyř konkrétních příkladů vyhánění Židů na československé, maďarské a polské hranici, jež v důsledku vedly k vytvoření země nikoho: nucenou migraci Židů z Rakouska po anšlusu, vyhánění ze Sudet po Mnichovské dohodě, ze Slovenska a tzv. Polskou akci nacistů, kteří za hranice Polska vyhnali na 17 000 lidí.

„Tito lidé během roku 1938 a dále až do začátku druhé světové války živořili na polích či nedostavěných silnicích, ale také na rezavé vlečné lodi či v polorozpadlém mlýně, bloudili pohraničními lesy a močály. Špatné materiální podmínky a nepřízeň počasí je poznamenala psychicky i fyzicky. Řada z nich – přesný počet není znám – zde zemřela,“ říká autor knihy Michal Frankl. *„Cílem těch, kdo židovské spoluobčany z Československa, Polska nebo Rakouska na hranici vyhnali a tam zadržovali, však nebyla fyzická likvidace. Země nikoho byla formou naprostého, extrémního vyloučení ze společnosti, a tak ji vnímali též současníci,“* upozorňuje historik.

Kniha se zabývá souvislostmi mezi geopolitikou a pohybem hranic, vyháněním lidí, měnícím se pojetím občanství a vyloučením v zemi nikoho. *„Uprchlickou zkušenost v prostoru hranice i posouvání hranic občanství analyzuji nejen „shora“, tzn. na základě zákonných předpisů a zpráv státní provenience, ale také – a zejména – „zdola“ s pomocí svědectví, reakcí a odvolání uprchlíků a zpráv lidí, kteří jim pomáhali,“* popisuje autor.

Mapa Evropy se měnila už před začátkem války

Pojem země nikoho se používal již v roce 1938. Jeho historie sahá do středověku a týká se například prostorů, v nichž byli odděleni nemocní v době epidemií. Později získal tento pojem větší váhu jako

Kontakt pro média: **Markéta Růžičková**
Divize vnějších vztahů AV ČR
press@avcr.cz
+420 777 970 812

Mgr. et Mgr. Jitka Jindřišková
Masarykův ústav a Archiv AV ČR
jindriskova@mua.cas.cz
+420 775 236 635

kulturní kód pro první světovou válku, jako odkaz na nedávnou zkušenost s odloučením od rodiny a polečnosti, existenciálním nebezpečím a vystavením životnímu prostředí mezi zákopy.

„Země nikoho let 1938 a 1939 je výsledkem zničení meziválečného mezinárodního režimu, narušení suverenity států a odstranění ochrany menšin. Politická mapa středovýchodní Evropy se dramaticky překreslila ještě před prvními výstřely druhé světové války,“ zdůrazňuje Michal Frankl.

Publikace právě nyní vychází v [knižní řadě Židé – Dějiny – Paměť](#) a společně ji vydávají Nakladatelství Lidové noviny, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Masarykův ústav a Archiv AV ČR. Vznikla s podporou grantové agentury ČR v rámci řešení projektu Občané země nikoho. Židovští uprchlíci a eroze občanství ve středovýchodní Evropě, 1935–1939.

Více informací: [Mgr. Michal Frankl, Ph.D.](#)
[Masarykův ústav a Archiv AV ČR](#)
frankl@mua.cas.cz

Fotografie ke stažení:

<https://app3.ssc.avcr.cz/uloziste/download.php?id=435&token=kjEZPOjiH6ta9zldTIGF1yrAX6Lc4wzl>

Fotogalerie:

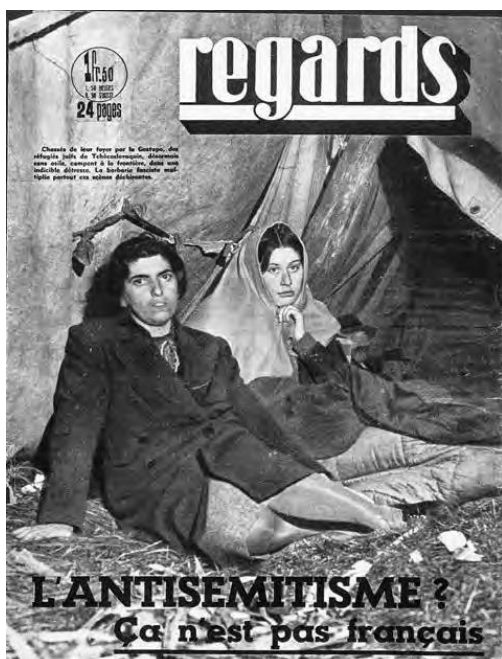
*Uprchlíci po Mnichovské dohodě v Terezíně
FOTO: The Wiener Holocaust Library Collections*

*Uprchlíci v zemi nikoho na demarkační čáře u města Louňy
FOTO: Židovské muzeum v Praze*

*Uprchlíci z Burgenlandu na vlečné lodi na Dunaji.
FOTO: Soukromý archiv Susanne Steinberg*

Záběr ze země nikoho u Břeclavi přetištěný na zadní obálce časopisu Regards 29. prosince 1938, s. 14. Bibliotheque nationale de France.

MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY.
REFERÁT POPISNÍ

Č. j. V. D. I. 14097/39 V Praze dne 24. 7. 1939

Policejnímu ředitelství
v Praze.

Zemský úřad v Praze výměrem ze dne 9. 6. 1939 č. 11268 z r. 1939 odd. I. odepřel podle § 5 v. l. n. z. dne 27. ledna 1939 č. 15 Sb. z. a n. l. potvrditi státní občanství Protektorátu Čechy a Morava p. Irmě Kleinové, učitelce, bytem v Praze XII. Fochova čp. 2375, narozené r. 10. V. 1885 v Mostě, p. o. týž, posledně příslušnému do Teplic-Sanova, p. o. týž

Doručením výše uvedeného výměru pozbýlá jmenovaná spoju se svou manželkou: _____

státní občanství Protektorátu Čechy a Morava.

O tom dávám vědět.

V evid. č. 14097/39
POZNÁMKA
E. c. dne 11. 7. 1939

Za primátora:
D. Špaček
vrch. mag. rada.

Odepření potvrzení státního občanství Protektorátu Čechy a Morava Irmě Kleinové. NA, fond Policejní ředitelství Praha - všeobecná spisovna (PŘ II) 1941-1950, sign. K 2110/2, kart. 5202

Michal Frankl k obsahu knihy:

V **první kapitole** zkoumám cesty vyháněných lidí na hranici a kladu si otázku, proč se právě v daném regionu změnila v nepropustnou bariéru. Ukazují, jak dramatická radikalizace forem odstraňování nechtěných Židů – od vyhánění přes etnické čistky až po deportace – zároveň navazovala na složité historie občanství a národnostních konfliktů v etnicky smíšeném regionu. Pro lepší orientaci čtenáře přibližuji klíčové politické události a změny hranic a příběh vyhnanců opouštím ve chvíli, kdy se ocitají na hranici.

Jestliže významnou součástí první kapitoly jsou hranice států v pohybu, ve **druhé** se zaměřuji na paralelní posun hranic občanství. V kontextu dalších rozsáhlých snah o zbavování občanství se soustředím na polskou a československou revizi, jež si kladly za cíl vyloučit uprchlíky, kteří byli zároveň občany. Analyzuji argumenty, administrativní metody a dilemata, s nimiž oba státy transformovaly občanství, a strategie lidí, kteří měli být vypuzeni do obrazné země nikoho.

Ve **třetí kapitole** se vracím k vyhnancům na hranici a jdu v jejich stopách. Sleduji, jak se kolem nich formovala skutečná, fyzická země nikoho a jak se proměňovala. Zároveň popisují interakci uprchlíků s dalšími aktéry, mezi něž patřili humanitární pracovníci a představitelé státu v území bez pravidel a zákona.

V **poslední kapitole** se snažím rozklíčovat významy, jež putování a uzamčení v zemi nikoho přičítali současníci, a ptám se, jak pohled přes hranici země nikoho vypovídal o měnícím se světě konce třicátých let 20. století. Nejprve naslouchám dochovaným svědectvím uprchlíků a následně analyzuji pohledy humanitárních pracovníků, novinářů či spisovatelů pozorujících zemi nikoho zvnějšku. Zjišťuji, jak představy o společnosti mimo rámec státu – uprchlíků, dobových pozorovatelů i pozdějších vědců – ovlivňují možnost vůbec hovořit o lidech v zemi nikoho a o jejich aktivním jednání a rozhodování.